

# Zeldzame voorstudie van Jan van Scorel

Een onverwachte kans voor het Centraal Museum




---

**De heilige Helena ontdekt het Ware Kruis**

Jan van Scorel

1535-40. Pen en zwarte inkt, grijs gewassen,  
21,7 x 30,2 cm

Bijdrage: € 24.506

CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT

---

De tekening *De heilige Helena ontdekt het Ware Kruis* van Jan van Scorel is aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij de Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit en VSBfonds

---

Het leek onwaarschijnlijk dat de tekening van Jan van Scorel met de vinding van het Ware Kruis ooit op de kunstmarkt terecht zou komen, maar het is toch gebeurd. De veiling bij Christie's Amsterdam op 10 december 2014 van het tweede deel van de collectie I.Q. van Regteren Altena maakte het mogelijk het blad voor het Centraal Museum Utrecht te verwerven. De tekening is zeer zeldzaam. Van het handvol dat van de Utrechtse schilder bekend is, bevindt zich slechts één ander in een Nederlandse museale collectie.<sup>1</sup>



Met de grootste collectie schilderijen van Jan van Scorel en een relatief klein, maar fijn prentenkabinet is het Centraal Museum de juiste bewaarplaats. De tekening was niet voor niets al drie keer eerder te zien op een tentoonstelling in Utrecht: in 1955, in 1977 en de laatste keer in 2009, samen met het middenpaneel en een van de zijluiken van het *Drieluik met de vinding van het Ware Kruis* uit de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk te Breda.<sup>2</sup> Het is het eerste ontwerp van de compositie voor dit monumentale drieluik, dat zich nog altijd in de Prinsenkapel bevindt waarvoor het werd besteld.

Op de tekening is een aantal momenten afgebeeld uit de geschiedenis van de vinding van het Ware Kruis, zoals beschreven in de *Legenda aurea* van

#### PRESTIGIEUZE OPDRACHT

De gebeurtenissen die op de tekening in één compositie zijn samengevoegd, heeft Van Scorel op het Bredase altaarstuk verspreid over het middenpaneel en de twee binnenzijden van de luiken. Het opgraven van de drie kruisen is te zien op het middenpaneel, de ontdekking van het Ware Kruis op het rechter en de slag op de Milvische brug op het linker binnenluik. Het altaarstuk werd rond 1535-40 besteld door Hendrik III graaf van Nassau (1483-1538), stadhouder van Holland en Zeeland, heer van Breda, of door diens zoon René van Nassau Châlon (1519-1544), de eerste Prins van Oranje. Beiden behoorden tot de allerhoogste adel.

#### Drieluik met de vinding van het Ware Kruis

Jan van Scorel  
1535-1540. Paneel,  
232 x 262,5 cm (middenpaneel),  
232 x 125 cm (zijluiken)  
GROTE OF ONZE-LIEVE-  
VROUWEKERK, BREDA



Foto: Hans Kuiper

1. Jan van Scorel, *Heuvelandschap met stad*, ca. 1519-1521. Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, inv. nr. N17 (PK).
2. G.J. Hoogewerff e.a., *Jan van Scorel*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum) 1955, cat. nr. 99; *Jan van Scorel in Utrecht. Altaarstukken en schilderijen omstreeks 1540*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum) en Douai (Musée de la Chartreuse) 1977; L.M. Helmus, *Scorels Roem. Hoe een Utrechtse schilder de Renaissance naar het Noorden bracht*, tent. cat. Utrecht (Centraal Museum) 2009, nr. 49.
3. L.M. Helmus, 'Altaarstukken voor de Reformatie', in *De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-Nassau te Breda*, Zeist 2003, pp. 220-239, en cat. nrs. 38 en 39, pp. 285-289.
4. Karel van Mander, *Het Schilderboek*, Haarlem 1604, fol. 234v.

Jacobus de Voragine (ca. 1228-1298). Te zien is hoe de drie kruisen van Golgotha in aanwezigheid van de Romeinse keizerin Helena worden opgegraven. Rechts op de voorgrond is de opwekking afgebeeld van de dode, van wie de windsels van de lijkwade afglijden doordat hij zich opheft. Zijn opstanding uit de dood door de aanraking met het Ware Kruis maakt duidelijk aan welke van de drie kruisen Christus is gestorven. Op de achtergrond rechts wordt het Ware Kruis teruggebracht naar Jeruzalem en linksboven is de strijd uitgebeeld tussen keizer Constantijn en Maxentius. De slag werd in 312 beslecht op de Ponte Milvio, de brug over de Tiber bij Rome. Constantijns overwinning was hem voorspeld in een visioen van een lichtend kruis en zijn zege was de directe aanleiding voor Helena om op zoek te gaan naar het Ware Kruis.

De opdracht was een van de meest prestigieuze uit Van Scorels carrière. Dit en één ander altaarstuk uit de Grote Kerk zijn de enige twee die de Beeldenstorm van Breda hebben overleefd.<sup>3</sup> Dat de tekening die ermee is verbonden nu eveneens in een openbare Nederlandse collectie wordt bewaard is van groot belang. Ze geeft niet alleen inzicht in de ontstaansgeschiedenis van de uiteindelijke compositie van het drieluik, maar is bovendien de enige die rechtstreeks in verband kan worden gebracht met een schilderij van deze voor de ontwikkeling van de Noord-Nederlandse schilderkunst zo buitengewoon belangrijke meester: Jan van Scorel, de 'lantarendrager en stratenmaker van onze kunsten'<sup>4</sup> ♦

Liesbeth M. Helmus  
Conservator Oude Kunst